

Sorularla Dilbilgisi Yazımı ve
Öğretimindeki Tartışmalar

Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi

Caner KERİMOĞLU

8. Baskı

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

Sorularla Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimindeki Tartışmalar
DİLBİLGİSİ YAZIMI VE ÖĞRETİMİ

ISBN 978-605-318-411-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Mart 2016, Ankara

8. Baskı: Şubat 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya

Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.

Çetin Emek Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*Prof. Dr. Ferda Aysan,
Prof. Mehmet Fırınıcı
ve Doç. Dr. Erdal Aslan'a*

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

1978 yılında İzmir Bornova'da doğdu. Lisans öncesi eğitimini İzmir'in çeşitli okullarında tamamladıktan sonra 1994 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydoldu. Bu bölümden 1998'de mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalında lisansüstü çalışmalarına başladı. 2001'de yüksek lisansını, 2006'da doktorasını tamamladı. 2012'de doçent, 2018'de profesör olan Caner Kerimoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kiplik İncelemeleri ve Türkçe (Dinozor Yay., 2011), *Genel Dilbilime Giriş* (Pegem Akademi Yay., 2014), *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi* (Türk Dil Kurumu Yay., 2014), *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* (Pegem Akademi Yay., 2016), *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları* (Pegem Akademi Yay., 2017), *Kiplik ve Kip* (Pegem Akademi, 2018), *Türk Dili ve Edebiyatı. Türkoloji Öğrencisi İçin Bir Kılavuz Denemesi* (Pegem Akademi, 2020), *Neandertaller Konuşur muydu?* (Varyant, 2020) başlıklı kitapların yazarı olan Kerimoğlu'nun çeşitli dergilerde yayımlanmış dilbilim ve Türkçe dilbilgisi ile ilgili makaleleri de bulunmaktadır.

ORCID No: 0000-0002-8514-8578

ALTINCI BASKI İÇİN

İlk baskının üzerinden 5 yıl geçti ve altıncı baskıya ulaştık. Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi ilk yayımlandığında 105 sorudan oluşuyordu ancak baskılar arttıkça sorular da arttı ve bu baskıyla birlikte 134 soruya ulaştık. Dilbilgisi öğretimi hep tartışmaların merkezinde olmuştur. Bir grup buna gerek olmadığını düşünürken bir başka grup da dilbilgisinin çok önemli bir “öğretim konusu” olduğunu savunur. Zaman içinde sarkaç bir o gruba bir öteki gruba doğru yaklaşır ama kesin bir sonuca varmak mümkün olmaz. Bu kitapta dilbilgisi öğretiminin hem içeriği hem de yöntemlerini izlenimlerimle birlikte değerlendirmeye çalışıyorum. Bazı konularda farklı bakış açıları nedeniyle tek bir doğruya ulaşmanın mümkün olmadığını da vurguluyorum. Ancak tartışmalı konularda farklı açıklamalar arasında kendi tercihimin ne olduğunu da belirtiyorum. Dil, kolay “dizginlenecek” bir olgu değil. Biz, sadece onu anlamaya çalışıyoruz; bu bile tek başına bir zorluk aslında. Kitabı her baskıdan önce tekrar okuyorum ve gelen soruları ekliyorum. Bazı sorular daha önce anlattığım konularla ilgili olunca onları elemek zorunda kalıyorum ama ayrıca ele alınması gerektiğini düşündüklerimi mutlaka ekliyorum. Kitabın sonraki baskıları için de öğrenci ve öğretmen arkadaşlarımla sorularını beklediğimi hatırlatmaya gerek yok sanırım. Onların soruları olmasaydı bu kitap olmazdı. Okuyarak, yorum yaparak, sorularıyla destek olarak kitabı zenginleştiren tüm okurlara teşekkür ederim.

Caner KERİMOĞLU

Mayıs 2021-İzmir

DÖRDÜNCÜ BASKI İÇİN

Dilbilgisi Yazımı ve Öğretiminin dördüncü baskısında da diğer baskılarda olduğu gibi yeni sorulara yer verdim. Kitabın kısa sayılacak bir sürede dördüncü baskıyı yapması bir ihtiyacı karşıladığını gösterdi. Sonraki baskılar için değerli sorularıyla katkıda bulunmak isteyen pek çok isim oldu. Onlardan gelen bu soruları derlemeye devam edeceğim ve okurların desteğiyle kitap da bu şekilde her baskısında biraz daha “büyümüş olacak”. Bu sorular için başta öğretmen arkadaşlarıma, sonra öğrencilerime teşekkür ederken yeni sorularını beklediğimi hatırlatmak isterim.

Caner KERİMOĞLU

Aralık 2019-İzmir

ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN

Bu üçüncü baskı için de öğretmen arkadaşlarımdan gelen bazı soruları ekledim. Her baskıda, daha önce düşünmediğim ve karşıma çıkmayan yeni soru ve sorunlarla karşılaşmamı sağlayan değerli meslektaşlarıma teşekkür ederim. Sonraki baskılar için de sorularını beklediğimi ifade etmek isterim.

Caner KERİMOĞLU

Ocak 2019-İzmir

İKİNCİ BASKI İÇİN

Kitabın ilk baskısı sonrasında gelen eleştiri ve öneriler ışığında ikinci baskıda bazı düzeltmeler ve eklemeler yaptım. Öğretmenlerden gelen yeni soruları da kitaba dâhil ettim. Bu yeni sorular, her baskıda gelen önerilerle genişleyen bir kitap olması yönündeki amacım için ilk basamağı oluşturdu. Meslektaşlarıma bu katkıları için teşekkür ederim. Sonraki baskılar için de canerkerimoglu@yahoo.com adresine yeni soruların gönderilebileceğini belirtmek isterim.

Caner KERİMOĞLU

Mayıs 2016- İzmir

ÖNSÖZ

Bu kitabı yazma fikri öğretmenlik yaptığım yıllara dayanıyor. Milli Eğitim Bakanlığı'nda 8 yıl (1998-2006) öğretmenlik yaptıktan ve doktoramı tamamladıktan sonra üniversiteye geçtim. Öğretmenlik yaşantım boyunca ve üniversitede dilbilgisi derslerini yürütürken gerek öğretmen arkadaşlarımdan gerekse öğrencilerden gelen soruları bir yerlere not ederdim. Dilbilgisi dersleri öğrenci ve öğretmenler için yaşanan tartışmalar nedeniyle bazen korkutucu bir hâle gelebiliyor. Bu derslerde istenen verimin alınmasını engelleyen, adlandırmadan sınıflandırmaya kadar pek çok sorunlu alan var. Dilbilgisi öğretiminin başarısızlığı konusunda akademisyenlerin hayıflanmalarıyla da sık karşılaşırız. Üniversitelerde akademik dilbilgisi dersleri bolca verilse de öğretmen adaylarına öğretim dilbilgisi konusunda yeteri kadar bilgi verildiğini söylemek mümkün değil. Öğretmenler de göreve başladıklarında bu boşluğu, çoğu yalan yanlış, “hurafe” diyebileceğimiz şeylerle dolu sınavlara hazırlık kaynaklarına sarılarak doldurmaya çalışıyor. Söz konusu boşluğu ele alan başka bir incelememde öğretmenlerin aslında buna yönelik büyük bir beklenti içinde olduklarını da gördüm [bk. C. Kerimoğlu (2010) “Dil Bilgisi Öğretiminde Üniversitenin Yeri Üzerine”, *Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (İzmir 2010)*]. Bu ihtiyacın akademisyenlerce karşılanması dilbilgisi öğretimiyle ilgili sorunların azaltılmasında etkili olacaktır düşüncesindeyim.

İşte bu düşüncenin etkisiyle 2006 yılında öğretmen arkadaşlarımdan ve öğrencilerden gelen soruları bir araya getirip bir liste oluşturdum. Her hafta bu soruları Buca Eğitim Fakültesinde verdiğim derslerde tartışmaya başladık. 2014'te yayımlanan *Genel Dilbilime Giriş* başlıklı kitabımın bazı bölümlerinde (*Türkolojideki tartışmalar* başlıklı bölümlerde) bu soruları kullandım. Tüm sorular için ayrı bir kitap yazma planım, diğer öncelikler nedeniyle biraz gecikmiş oldu. Ancak 2016 içinde elinizdeki kitabı tamamlayabildim. Bu gecikme bir bakıma güzel bir tesadüfü de beraberinde getirdi. Bu yıl ile birlikte üniversitede onuncu yılım tamamlanmış olacak. 10 yıl önce genç

bir edebiyat öğretmenine akademide çalışma konusunda güvenen üç isme şükran borçluyum. Prof. Dr. Ferda Aysan, Prof. Mehmet Fırıncı ve Doç. Dr. Erdal Aslan'a teşekkür ederim. Ayrıca kitabı okuyarak değerli eleştirilerini paylaşan Prof. Dr. Ercan Alkaya ve Yard. Doç. Dr. Ali Türkel'e şükranlarımı sunarım.

Kitapta örnekler üzerinden tartışmaları özetlemeye çalıştım. Bazı tartışmaların akademi dünyasında daha da ayrıntılı açıklamaları olmakla birlikte bunları basitleştirip öğretim için kullanışlı hâle getirmeyi hedefledim. Bazı bölümlerden sonra okuma önerisinde bulundum. Okuma önerisi bölümlerinde verdiğim makalelerin çoğu, internette isimleri yazılınca rahatlıkla erişilebilen çalışmalar. Öğretmen arkadaşarımdan kitabın bundan sonraki baskılarında kullanılmak üzere yeni sorular beklediğimi de belirtmek isterim. Benim listemde olmayan ancak öğretiminde zorluk yaşanan konular canerkerimoglu@yahoo.com adresine iletilebilir.

Caner KERİMOĞLU

Şubat 2016 - İzmir

İÇİNDEKİLER

1. Dilbilgisi (gramer) nedir, neyi inceler? Eş zamanlı dilbilgisi ile art zamanlı dilbilgisi ayrımı neye dayanır? 1
2. Dilcilikte kesin doğru var mıdır? Yanlış şekil - doğru şekil ayrımı neye göre yapılmalıdır? 4
3. Dilbilgisi yazımında görülen terim karmaşası nasıl çözülebilir? 6
4. Diller nasıl doğmuştur? Dilin kökeni konusunda neleri biliyoruz? 10
5. Türkçe Ural - Altay dil ailesine mi, yoksa sadece Altay dil ailesine mi ait bir dildir? 14
6. Altay dil ailesi kanıtlanmış bir teori midir? 15
7. Azeri dili mi, lehçesi mi, şivesi mi demeliyiz? 23
8. Türkiye Türkçesinde 29 ses mi vardır? 25
9. Türkçenin ses özelliklerine uymadığı hâlde Türkçe olan sözcük var mıdır? 29
10. *Bit-* fiili ünlüyle başlayan bir ek aldığında ötümlülüşme (yumuşama) görülmezken (*bit-iş*), *git-* fiili ünlüyle başlayan bir ek aldığında neden ötümlülüşür (*gid-iş*)? 32
11. Türkiye Türkçesinde yardımcı sesler nelerdir? 35
12. *Kitab+ı+m*, *bahçe+y+e* örneklerinde ses türemesi var mıdır? 39
13. *Hisset-*, *reddet-* örneklerinde bir ses türemesi mi vardır? 40
14. *Havuç* sözcüğü ünlü ile başlayan bir ek aldığında orta hece ünlüsü düşmez de neden *avuç* sözcüğünde düşer? 40
15. *Mısrası* mı denmeli, *musraı* mı? 42
16. *Kahvaltı* (*Kahve altı*), düşme mi ünlü birleşmesi (aşınma) mi? 44

17. Ekler hangi başlıklar altında incelenmektedir? Yapım eki mi, çekim eki mi olduğu tartışılan ekler nelerdir?46
18. Ekler düzenlilik sergiler mi? Tek biçimli, vurguyu almayan ekler nelerdir?48
19. {+sAl} eki isme mi gelir fiile mi? *Toplumsal* mı doğrudur, *görsel* mi? Bu ek kullanılmamalı mıdır?53
20. İsim çekim ekleri içinde durum eklerinin işlevi nedir? İlgî eki bir durum eki midir?56
21. İlgî ekleri nelerdir? *Su* ve *ne* sözcüklerinin ilgî ve iyelik eklerindeki farklılıklarının nedeni nedir?58
22. Yalın durum nedir? *Ali kitap aldı* cümlesinde *kitap* yalın durumda mıdır?60
23. Bugün eşitlik, vasıta, yer-yön çekimleri var mıdır?61
24. Neden “*Bugün Ankara’yı gördüm*” diyorum da “*Bugün Ankara gördüm*” diyemiyorum? Belirtme durumu ekinin işlevi nedir? Türkçede belirlilik hangi yollarla karşılanır?62
25. Türkçede çokluk hangi yollarla bildirilir?64
26. *Boğazlarım ağrıdı* ifadesi anlatım bozukluğu mudur? Çokluk ekinin işlevleri nelerdir?65
27. *Benim giyimim çok beğeniliyor, Bundan eminim, Yarına gelirim, Bunu yapan benim, Bu kitap benim* cümlelerindeki {-im} ögeleri için ne söylenebilir?66
28. İyelik ekleri sadece isimlere mi gelir?68
29. 3. çoğul kişi iyelik eki sadece {+lArI} mı? Ayrıca {+lArI}+{I} ve {+lArI} gösterimlerinden hangisi doğrudur?69
30. *Kocaeli’ye* mi *Kocaeli’ne* mi doğrudur?71
31. Sözcükler kaç türe ayrılmalıdır?72

32. Türkçede kullanımdan bağımsız sıfat var mıdır?
Adlaşmış sıfat doğru bir adlandırma mıdır?73
33. Ek hâlinde zamir olabilir mi? İyelik zamiri, ilgi zamiri
adlandırmaları doğru mudur?75
34. *Şey* sözcüğü zamir kabul edilebilir mi?76
35. Zamirlerin yapısındaki -n ve -z sesleri için ne
söylenbilir?77
36. *Onu gördün mü?* cümlesindeki *O* işaret zamiri midir,
kişi zamiri midir?78
37. Zarflar ve edatlar çekim eki alır mı? *Sabahları erken kalkarım*
ve *Senin gibisini görmedim* cümlelerindeki zarf ve edatlar nasıl
değerlendirilmeli?80
38. “*Yarım gece geleceğim*” cümlesinde *gece* isim mi zarf mı?
Yarım sıfat mı? Öbek hâlinde sözcük türü olur mu?81
39. “mi” soru eki midir, soru edatı mıdır?83
40. Edatlar çekim yapar mı?84
41. *Ancak, yalnız* gibi sözcükler “sadece” anlamıyla
kullanıldığında edat mı olur?.....85
42. Bütün sözcüklerin türleri kesin bir şekilde belirlenebilmiş
midir? *Değil, hani, acaba, yani, bâri, belki, keşke, sanki, güya,*
işte, ta, evet, hayır sözcüklerinin türü (edat, bağlaç vb.) nedir?
Yeni bir sözcük türünden söz edilebilir mi?87
43. Fiil türlere nasıl ayrılmalıdır? Oluş ve durum filleri
arasındaki fark nedir?90
44. Kip ve zaman nedir? “Gelecek zaman kipi, geçmiş zaman
kipi” ifadeleri doğru mudur?91
45. *Zaman kayması* diye bir şey var mıdır?94
46. Türkçede beş zaman mı vardır ve her zamanın

- tek bir eki mi vardır?95
47. {-sA} şart eki zarf-fiil olamaz mı?98
48. *Gelsene* sözcüğünün sonunda yer alan “e” için ne söylenebilir?100
49. 1. kişi emir eki yok mudur?102
50. İstek bugün {-A} ekiyle mi kuruluyor?104
51. Tasarlama (Dilek-şart) ekleri zaman bildirir mi?106
52. *Al-* fiili [-ır] geniş zaman ekini alırken, *at-* fiili neden [-ar] geniş zaman ekini almaktadır?107
53. Geniş zamanın olumsuzu düzenli midir? *Ben oraya gitmem* cümlesindeki altı çizili fiildeki durum nasıl açıklanmalıdır?109
54. Şimdiki zaman eki {-yor} mudur yoksa {-Iyor} mu?111
55. Kişi ekleri her durumda sonda mı bulunur?112
56. Kip, zaman ve kişi dışında fiil kategorisi var mıdır? Görünüş neyle ilgilidir?113
57. Ek-fiil nedir?115
58. Birleşik zaman olabilir mi?119
59. *Gelmiştir, gelecektir, yapmışsındır* fiilleri birleşik zamanlı mıdır? {-DIR} ekinin işlevi nedir?120
60. Eylemsiler tamlama kurar mı? Kuranlar isim-fiil midir? ...121
61. *Okumağa çalışıyorum* mu doğru, *okumaya çalışıyorum* mu doğru?121
62. *Onu ben yapmış oldum, Eve gidecek oldum, Ali geliyor haberi yayıldı ve O pek tatlıyı seviyora benzemiyor* cümlelerindeki altı çizili ekler zaman eki mi eylemsi eki midir?123

63. Bir ekin eylemsi eki olmasının ölçüsü var mıdır?124
64. Zarf-fiiller çekim eki alır mı?126
65. *-dıktan sonra* , *-dığı için* , *-r...-maz* , *-dı mı* vb. yapılar
birleşik zarf-fiil sayılabilir mi?127
66. Çatı nedir? Nesneye göre ve özneye göre mi incelenir?128
67. *Barış-* , *güreş-* fiilleri işteş çatılı mıdır? Aynı fiiller türemiş
midir, basit midir?130
68. Ettirgenlik ve oldurganlık farklı işlevleri mi karşılar?130
69. Geçişlilik-geçişsizlik fiiller için değişmeyecek, kalıcı
bir özellik midir?133
70. Meçhul çatı nedir?134
71. Katmerli çatı nedir?.....134
72. *Hastalan-* fiili nasıl bölümlenmelidir: *hasta+lan-* mı,
hasta+la-n- mı doğrudur?135
73. Sözdizimi yazımında hangi sıra izlenmeli?.....135
74. Sözcük öbeklerinin türleri ve sınıflandırılması neye
göre yapılmalıdır?.....136
75. İsim tamlamasının türleri nelerdir? Zincirleme isim
tamlaması ve takısız isim tamlaması var mıdır?138
76. *Devlet eski bakanı* – *eski devlet bakanı* , *domates çorbası* –
domates çorba yapıları için neler söylenebilir? Bu kullanımlar
için yanlış-doğru ayrımı yapılabilir mi?.....149
77. Cümle, isimleşebilir mi?.....151
78. *Senden sonra* , *benden önce* kullanımları
edat öbeği midir?.....151
79. *Ali bile geldi* . *Sen de sevinmelisin* . Altı çizili yapılar bir
sözcük öbeği midir?153